

YENİ UYGUR TÜRKÇESİNDE “+lAr” EKİNİN FARKLI BİR İŞLEVI ÜZERİNE*

ON A DIFFERENT FUNCTION OF THE SUFFIX “+lAr” IN THE NEW UYGHUR TURKISH

Rıdvan ÖZTÜRK **

Öz

Türk Dilinde çokluk ifadesi için; +An, +GUn, +t gibi kısa soluklu eklerin yanı sıra, yazılı ilk dönemlerden beri varlığını gördüğümüz ve günümüze kadar da varlığını sürdürmüş olan +lAr eki de kullanılmıştır. +lAr çokluk eki, çokluk işlevinin yanında buna bağlı olarak bazı farklı işlevler de üstlenmiştir. Ekin Türkiye Türkçesindeki işlevlerinden daha farklı olarak Yeni Uygur Türkçesinde nezaket formu ile birlikte grup oluşturduğu kelimelerin sonuna gelerek “ve” bağlacı görevini de yerine getirdiği örnekler mevcuttur. Dil içi aktarımlarda dikkat edilmesi gereken önemli bir özellik olan bu işleve kaynaklarda açıklık getirilmemiştir. Yeni Uygur Türkçesi ile yayımlanmış olan “Üç Padişahlıq Heqqide Qisse” isimli tarihi romanın birinci (Guencung 2012a) ve dördüncü cildinden (Guencung 2012b) tarayıp aldığımız örneklerden hareketle sözü edilen “bağlama” işlevini ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler

+lAr, Yeni Uygur Türkçesi, bağlaç işlevi, diliçi aktarım.

Abstract

+lAr plural suffix, which we have seen since the first periods of writing and continued its existence until today, is also used for the expression of the plurals in Turkish language beside short aspirated suffixes as +An, +GUn, +t . In addition to its multitude function, +lAr plural suffix also undertook some different functions accordingly.

More different from its functions in Turkey Turkish, there are samples of the suffix's "and" conjunction task fulfilling by ending with becoming group of words with the courtesy form of New Uyghur Turkish. This function, which is an important feature to be aware of intralingual transfers, is not clarified in resources. We will try to reveal the mentioned "conjunction" function with referance to the samples we scanned and received from "Üç Padişahlıq Heqqide Qisse" named historical novel's first (Guencung 2012a) and fourth volumes (Guencung 2012b) [3] published with the New Uyghur Turkish.

Keywords

+lAr, New Uyghur Turkish, conjunction function, intralingual transfer.

* Bu makale, 02-04 Kasım 2017 tarihleri arasında Malatya’da İnönü Üniversitesi tarafından düzenlenen “IX. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu”nda sunulmuş olan bildirinin düzenlenmiş şeklidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, ridvanozturk1961@gmail.com

1. Giriş:

Türk dilinin ilk yazılı metinlerinde düzenli bir çokluk eki olmamasına rağmen, sadece insan belirten kelimelerde kullanılan birden fazla çokluk eki tespit edilmiştir. +lAr: (begler, kelinlerim, konçuyularım); +An (oğlan, eren, örten) ; +GUn (inigün, kelingün, alkugun), +t (oglit, tigit, tarkat) ekleri bunlardandır. Bu eklerden +lAr: hâkim zümre için; +t: yüksek rütbeli kişiler için; +An: belli bir kudrete sahip kişiler için; +GUn: yaşça küçük akraba için kullanılmıştır (Ercilasun 2016: 371, Gabain 1988: 62, Tekin 1992: 87).

Eski Türkçe döneminden itibaren çokluk bildiren eklerin bir kısmının işlekliliğini büyük ölçüde kaybettiği görülür. +GUn, +An, +t ekleri çokluk anlatımlarını kaybetmiş, kalıp yapılarla arkaik unsurlar olarak varlıklarını belli ölçüde sürdürmüşlerdir. Bu eklerini alanlarının daralması veya tamamen kaybolmasına ters orantılı olarak +lAr ekinin alanı genişlemiş ve işlekliliği artmıştır.

Orhun Türkçesinde “lAr” büyük ünlü uyumuna bağlı topluluk eki olarak geçer ve fiil çekiminde hiç kullanılmaz. Ancak Uygurca ve daha sonraki birçok Türk yazı dilinde hem isim hem de fiil çekimlerinde kullanılmıştır. Ekin fiil çekiminde kullanılışı Çuvaşça hariç Türk yazı dillerinde yaygınlaşmıştır (Johanson 2002: 175). +lAr eki bugünkü Türk yazı dillerinde getirildiği kelimenin son ünsüzüne bağlı olarak ekin birinci ünsüzü l'nin n, t, d, z ünsüzlerine dönüşmesiyle farklı görünüşler kazanmıştır: +lAr, +lOr, +dAr, +dOr, +zAr, +tAr, +tOr, +nAr, +nOr; lA. Bugün +lAr eki genel anlamda Türk dilinin çokluk eki konumundadır (Zeynalov1993: 107; Ata 2009: 90-91).

2. Türkiye Türkçesinde +lAr Çokluk Eki

Türkiye Türkçesinde +lAr ekinin çokluk işlevine ek olarak birçok işlevi ortaya çıkmıştır. Değişik dilbilgisi kitaplarında (Deny 2012: 158, 225; Korkmaz 2003: 257-259) farklı sayılarda belirlenme yoluna gidilmişse de, bunları şu anlam dairelerinde toplamak mümkündür. +lAr eki özel adlara veya cins adlara getirilerek; aşırılık, abartma, pekiştirme, benzetme, mensubiyet, topluluk, saygı ve nezaket gibi kavramları karşılama veya oluşturmada kullanılmıştır.

3. Yeni Uygur Türkçesinde +lAr Çokluk Eki

Yeni Uygur Türkçesinde çokluk, +lAr eki ile yapılmaktadır (Öztürk1994: 49): qol-lar “eller”, bali-lar “çocuklar”, öy-ler “evler”, depter-ler “defterler”, til-lar “diller”, yoldaş-lar “yoldaşlar”, bu-lar “bunlar” vb. Aşağıda +lAr ekinin bu çokluk kullanımına çalışmamıza esas aldığımız eserden aldığımız cümle örneklerini verebiliriz:

Bular kim bolidu? dep soridi. Bular Guen Yü bilen Cang Féy.

“Bunlar kimdir? diye sordu. Bunlar Guen Yü ile Cang Féy.” (G1:90).

Leşkerni taşlap qaçayli, dedi. “Askeri bırakıp kaçalım, dedi.” (G1:184).

Beglerni kengeşke çağırdı..beglerning hemmisi cim bolup olturuşti.

“Beyleri istişareye çağırdı...beylerin hepsi sessizce oturdular.” (G1:98).

Türkiye Türkçesinde de son zamanlarda kısmen görülmeye başlanmış olan sıfatı sayısal çoklukla belirtilen sıfat tamlamalarının isim unsurunun +lAr eki aldığı örnekler, Yeni Uygur

Türkçesinde daha çok görülmektedir:

Xelq içidin sekkiz yüz baş sahibcema qızlar, tallinip saray içige hizmetke qoyuldi. "Halkın içinden sekiz yüz güzel kız, seçilip saray içine hizmet için konuldu." (G1:150-151) .

Yine Yeni Uygur Türkçesinde ekin +liri (<+lAr+) şekli nezaket, saygı formu olarak da kullanılır ve daha çok konuşma diline ve edebi dile özgüdür (Kaydarov vd 1966: 49). Bu şekil belli yerlerde nezaketen ikinci şahsı karşılar. Bu örneklerde ek "+lArI" anlamında olmayıp, "+nIz,+nUz" anlamındadır:

Canapliri ve inilirining qol astida batur-palvanlar bar. "Zatîâlinizin ve kardeşinizin eli altında bahadırlar ve kahramanlar var." (G1: 42).

Dostuxanliri bérirketlik bolsun, nezirliri meqbul bolğay, amin allahuekber- dep ornidin koptu. "Sofranız bereketli olsun, mevlidiniz makbul olsun, amin Allahuekber, deyip yerinden kalkmış" (Kaydarov vd. 1966:49)

Ekin iyelik almamış şekli de teklik şahıs için kullanıldığında, yine üçüncü teklik şahıs için nezaket ifadesini karşılar. Aşağıdaki örneklerde geçen "Vang Zifular", "Dung Çénglar" kelimelerinde +lAr 3. teklik şahıs nezaketi, "özlirining" kelimesinde ise 2. teklik şahıs nezaketi karşılar:

Vang Zifular özlirining buningdin xeversiz ikenlikini éytişti. "Saygıdeğer Vang Zifu sizin bundan habersiz olduğunuzu söylediler." (G1: 499).

Dung Çénglar öltürüldi "Saygıdeğer Dung Çéng öldürüldü. (G1: 506).

4. +lAr Ekinin "ve" Bağlacı İşlevinde Kullanılması

Bizim asıl üzerinde durmak istediğimiz husus, +lAr çokluk ekinin bağlaç işlevinde kullanılmasıdır. Bu işlev üzerinde Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde yeterince durulmamış olup, birer cümle ve örnek ile temas edilmiştir: "Çokluk eki sözdizimindeki denk birimlerin en sonuncusuna eklenerek; umumileştirme rolü oynar" (Éziz-Taşpulat 1985: 70; Tömür 1987: 47).¹

Bügünki yiginga bizning siniptin Qasim, Turdi, Exmetler qatnaşti. "Bugünkü toplantıya bizim sınıftan Kasım, Turdi ve Ahmet katıldı." (Tömür 1987: 48).

Mektibimizge Aqsu, Turpan, Qumullardin éskürsiye ömigi keldi. "Okulumuza Aksu, Turfan, ve Kumul'dan ziyaret delegasyonu geldi." (Éziz-Taşpulat 1985: 70).

1930-yilidin başlap Qumul, Uçturpan, Aqsu, Ürünçilerde başlanguç ve ottura mekteplerde oqup... "1930 yılından itibaren Kumul, Uçturpan, Aksu ve Ürünçi'de ilk ve ortaokullarda okuyup..." (Ötkür 1985: 1).

Yeni Uygur Türkçesinden Türkiye Türkçesine dilici aktarımını yaptığımız "Üç Padişahlık Heqqide Qisse" isimli tarihi eserde, +lAr ekinin bu farklı işlevindeki kullanımına pek çok örnek bulunmaktadır. 184-280 yılları arasında bugünkü Çin coğrafyasında geçen olayları anlatan ve kendisi de aslında tarihi olan bir tarihi roman Hacı Yakup ve Gulam Gopur tarafından Çinceden Yeni Uygur Türkçesine çevrilmiştir. Eser ana hatları ile saray ve çevresi diyebileceğimiz üst düzey bir diyalogu yansıtmaktadır. Bu yönü ile sıradan diyalogları içeren metinlerde görülmeyecek bir özelliğe rastlanmaktadır.

¹ Bu yazının aslını oluşturan bildirinin sunulmasından daha sonra, Neşe HARBALİOĞLU tarafından "Yeni Uygur Türkçesindeki +lAr Ekine Bir Bakış" başlıklı bir makale yayınlandı. Bu makalede Yeni Uygur Türkçesindeki çokluk ekinin işlevlerinden bahsedilmiş, ancak ekin bahsedeceğimiz işlevinden Tömür 1987 kaynağındaki sınırlı bilgi çerçevesinde aktarmada bulunulmuştur (2017: 180).

Saygı duyulan kişiler ifade edilirken en son zikredilen isimden sonra +lAr eki getirilmektedir. Bu isimler iki veya daha fazla olabilmektedir. Aşağıdaki ilk cümlede tek kişi isimlerinden sonra +lAr eki kullanılmazken, iki kişi isimlerinden sonra +lAr eki kullanılmıştır. Bu örneklerde +lAr ekinin bağlama görevi açıktır:

Du Çyungni kéngşebeglikige; Du Véy, Yang Xunglarni divanbeglikige; Méng Guang, Ley Minlarni muderrislikka; Yi Mu, Li Cüenlerni orda molliliqiğa; Şi Céng, Féy Şilarni munşiyliqqa; Çyav Cuni resetbeklikige teyinlidi. “Du Çyung’u meclis beyilğine; Du Véy ve Yang Xu’yu divanbeyliğine; Méng Guang ve Ley Min’i müderrisliğe; Şi Céng ve Féy Şi’yi katipliğe; Çyav Cu’yu rasathane beyliğine tayin etti.” (G4: 18-19).

Bu leşkerlerini üç çong palvan başlap kélivatatti, ular Lyu Béy, Guen Yü, Cang Féylar idi. “Bu askerlerin başında üç büyük kahraman geliyordu. Onlar Lyu Béy, Guen Yü ve Cang Féy idi.” (G1: 137).

Özi Li Cu, Gav Si, Cang Ci, Fén Cavlarni élip leşkerliri bilen Luyangğa qarap mangdi. “Kendisi Li Cu, Gav Si, Cang Ci ve Fén Cav’ı alıp askerleri ile Luyang’a doğru gitti.” (G1: 47).

Cyang Véy, Cung Xuy, Déng Eyler ölgendin kéyin Cyang Yilarmu leşkeriy malimanda ölip ketti. Şahzade Lyu Şüen Xencu bégi Guen Yilarmu Véy Padişahlıqi leşkerliri teripidin öltürüldi. “Cyang Véy, Cung Xuy ve Déng Ey öldükten sonra saygıdeğer Cyang Yi de askeri kargaşada ölüp gitti. Şahzade Lyu Şüen ve Xencu beyi Guen Yi de Véy Padişahlığı askerleri tarafından öldürüldü.” (G4: 616).

Bu özellik kavranmadığı zaman diliçi aktarımlarda yanlışlıklar ortaya çıkabilmektedir. Aşağıdaki cümlenin yükleminden de anlaşılacağı üzere, öznesi de çokluk olmalı. “Kulunuz ve Yüen Şav” yerine “Kulunuz Yüen Şav” gibi bir anlam, özne yüklem uyumsuzluğu doğurur; yani Yüen Şav’ın sıfatı “kemine” olursa +lAr eki almaması gerekir. Yine ikinci cümle örneğinde “Gen Mi” kelimelerinin arasında orijinal yazılıştaki virgülün bulunmaması bunun tek bir isim gibi algılanmasını doğurabilir:

Kemine Yüen Şavlar el-xanidanlıqımızning yoqilip kėtişidin ensirep pidaiy leşker topliduk. “Bendeniz ve Yüen Şav ülkemizin ve hanedanlığımızın gittikçe yok olmasından endişelenip fedai askerler topladık.” (G1: 92).

Gen, Mi Xénilar selametmu? dédi Sun Çyen. “Gen Hanım ve Mi Hanım selamette mi? dedi Sun Çyen.” (G1: 544).

Özel isimlerden oluşan ve sonu +lAr ekli bu gruplarda bazen “ve” bağlacı da bulunabilir. “ve” bağlacının olduğu örnekler belki yapının asli şekli olabilir. Zira bu örnekler “ve” bağlacının kullanılmadığı örneklerden farklı özellik taşımamaktadır:

Véy Yen, Çén Şi, Du Çung ve Çang Nilar bargahqa kirip tevazu bilen öz gunahini tilidi. “Véy Yen, Çén Şi, Du Çung ve Çang Ni ordugaha girip tevazu ile başışlanmalarını diledi.” (G4: 224).

Sekiz beg emdi Lyu Béy, Guen Yü ve Cang Féylarning körsetken ecir-töhpilirini qutluqlap merikesorun teyyarlidi. “Sekiz bey şimdi Lyu Béy, Guen Yü ve Cang Féy’in gösterdiği başarıyı ve zaferi kutlamak için merasim hazırladı” (G1: 110).

Her ihtimalğa qarşı Şün Yü, Cya Şü, Sav Xung ve Şü Yülarni çong qarargahni saqlaşqa qoydi. “Her ihtimale karşı Şün Yü, Cya Şü, Sav Xung ve Şü Yü’yü ana karargâhı korumaya bıraktı.” (G1: 631).

Özel isimlerden oluşan ve sonu +lAr ekli bu gruplarda bazen “ve” yerine “bilen” bağlacı da kullanılabilir. İsimler saygı duyulması gereken şahıslara aitse sonunda yine +lAr eklenmektedir:

Cang Véy bilen Lyav Xualar tağda turup qarığudek bolsa...”Cang Véy ile Lyav Xua dağda

durup bakacak olsalar... (G4:203).

Şeherni peqet **Lyang Şü bilen Yin Şanglarnila** qaldurdi. "Şehri korumaya sadece **Lyang Şü ile Yin Şang'ı** bıraktı." (G4: 46).

+lAr eki ile kurulan bağlama grubu, başka bir unsurlarla bağlanmak istendiğinde iki grup "ve" bağlacı ile bağlanmaktadır:

Cugé Ké, Téng Yin, Lü Cü, Vang Duglarning ve aile tevelirining hemmisige yengi baştin qebre yasitilip, ularning sadaqetlik körsetkenligi teqdirlendi. "**Cugé Ké, Téng Yi, Lü Cü ve Vang Dug'un ve aile mensuplarının hepsine** yeni baştan kabir yaptırılıp, onların gösterdiği sadakat takdir edildi." (G4: 503).

Bir tereptin yene **Çüen Şang, Lyu Çénglarni ve ularning öyidiki çong-kiçik hemmeyleni** qutquzup keldi. "Bir taraftan da **Çüen Şang ve Lyu Çéng'i ve onların evindeki büyük küçük herkesi** kurtarıp geldi." (G4: 497).

Saygı duyulmayan isimlerin sonuna +lAr eki genellikle getirilmemektedir. Bu kişilerin sıradanlılığı veya şöhret sahibi olmadıkları isimlerinden sonra "dégen töt kişi", "dégen sekkiz kişi" gibi nezaketsiz ifadelerden de anlaşılmalıdır.

Hey, Dey Ling, Cang Xé! Sözümgé qulaq sélinglar. "**Hey, Dey Ling ve Cang Xé!** Sözüme kulak verin." (G4: 194).

Özining işençlik sergerdiliridin bolğan **Li Cö, Gu Si, Cuang Ci, Fen Çu** dégen töt kişiğe üç ming kişilik "uçar éyiq" qoşuni bilen Méyovuni muhapizet qilişqa buyruq berdi. "Kendisinin güvenilir komutanlarından olan **Li Cö, Gu Si, Cuang Ci ve Fen Çu** adlı dört kişiye üç bin kişilik "uçan ayı" ordusu ile Meyov'u muhafaza etmeyi buyurdu." (G1: 175).

Aşağıdaki aynı olaya ait iki ayrı cümlede saygı gösterilen ilk cümledeki kişiler +lAr eki ile bağlanırken; saygı gösterilmeyen ikinci cümledeki kişiler "ve" bağlacı ile bağlanmışlardır:

Dung Co özi on beş tümen leşkerni élip **Li Ru, Fen Çu, Cyang Cilar** bilen birlikte Xulav qorulini saqlaşqa keldi. "Dung Co bizzat on beş tümen askeri alıp **Li Ru, Fen Çu ve Cyan Ci** ile birlikte Xulav kalesinin muhafazaya geldi." (G1: 103).

Yüen Şav; Vang Guang, Çyav Mav, Bav Şin, Yüen Yi, Gung Rung Cang Yang, Tav Çyen ve Gungsun Zen dégen sekkiz begni Xulav qoruliğa ceng qilişqa evetti. "Yüen Şav; **Vang Guang, Çyav Mav, Bav Şin, Yüen Yi, Gung Rung Cang Yang, Tav Çyen ve Gungsun Zen** adlı sekiz beyi Xulav kalesine savaşımaya gönderdi." (G1: 103).

İsimlerin her birinden sonra +lAr eki getirilerek bunlar "ve" bağlacı ile bağlanmışsa burada nezaket veya saygı ifadesi olmayıp sadece çokluk anlatımı bulunmaktadır. Bu söz dizimi özel isimlerde olmayıp, cins isimlerde söz konusudur. Aşağıdaki cümlede +lAr ekinin hem saygı ifadeli bağlaç görevini hem de sadece çokluk anlatımlı grup oluşturduğu görülmektedir:

Li Lé, Xen Şyenler birlişip öz namidin **lükçekler, séhirgerler, cadugerler ve çaparmenler** bolup ikki yüzdin artuq kişini melum qilip, leşkerbégi, teptişbégi qatarliq menseplerge qoydi. "**Li Lé ve Xen Şyen** birlişip kendi adlarına **kaypaklar, sihirbazlar, büyüçüler ve emirerlerinden** iki yüz kişiyi belirleyip, asker beyi, teftiş beyi gibi makamlara yerleşirdi." (G1: 27).

Cins isimlerden oluşan ve aralarında bağlama çizgisi çekilerek yazılan ikilemelerin sonundaki +lAr eki bu bağlacı pekiştirir. Ancak isim tamlaması veya tek kelimelik isimlerin sonunda olursa +lAr çokluk anlamı verir:

Saray-heremler bina qilindi, **ecdadlar ibadetxaniliri, xanidanliq mehkimiliri, şehir qorganliri, xezine-ambarlar** yasaldi. "Saray ve harem bina edildi; **ecdat mabetleri, hanedanlık mahkemeleri, şehir**

kaleleri, hazine ve ambar yapıldı.” (G1:289).

Yukarıdaki cümlede geçen “saray-heremler” (saray ve harem), “hezine-ambarlar” (hazine ve ambar) ikilemelerindeki +lAr eki, ikilemelerin arasındaki bağlaç vazifesi gören “-” çizginin anlamını pekiştirmektedir. Metnin gelişinden de bunlarda çokluk anlamının olmadığı anlaşılmaktadır. Eğer bu ikilemelerin başında çokluk ifade eden “nurgun, nurgunluğan vb.” (çok, pek çok vb.) bir sıfat bulunursa +lAr ekinin çokluk ifadesine diliçi aktarımlarda gerek duyulmaz. Bu ikilemeler veya ikilemelerden oluşan bir kaç grubun tek bir bağlama grubu halinde aktarılması mümkündür. Cins isimlerde görülen çizgi işaretli bağlama özel isimlerde görülmez:

Lü Bu leşkerlerini başlap arqidin qoğlidi, nurgunluğan yarağ-cabduqlar, kiyim-savutlar, at-ulağlarni ğenimet aldı. “Lü Bu askerlerinin başında arkadan kovaladı, pek çok silah, techizat, giysi, zırh, at ve yük hayvanını ganimet aldı.” (G1: 363).

Uningdin köre Li Çölerdin yoşurunçe altun-kümüş, ünçe-mervayitlerni élip, töt-beş yigitni egeştürüp, leşkerni taşlap qaçayli, dédi “Bunun üzerine saygıdeğer Li Çö’den gizlice altın, gümüş, inci ve mücevherleri alıp, dört beş yiğidi peşine takıp, askerleri bırakıp kaçalım, dedi.” (G1: 184).

Bu yerge nurgun er-ayallar yiğilişqandı. “Buraya pek çok erkek ve kadın toplanmıştı.” (G1: 74)

5. Sonuç

Türk dilinde eklerin zaman içerisinde işlevlerini kaybettiği gibi, aksine yeni işlevler kazandığı da görülebilmektedir. Türkmen Türkçesinde “isim+(-dır) +isim” kuruluşundaki yapıları bağlama grubu olması gibi: “erteki+dir + matal” (masal ve bilmece), “guşlar+dır + candarlar” (kuşlar ve canlılar) vb. -dır ekinin “ve” bağlacının erimesiyle onun anlamını kazanabilmiş olması doğrudan -dır ekinin yeriyile ilgilidir. Burada aynı zamanda -dır ekinin de bildirme işlevini kaybetmiş olduğunu söylemek gerekir (İlker 2003: 121-122). Eski Türkçeden sonra yaygınlaşan ve genel itibariyle hem isim hem de fiil çekiminde çokluk ve topluluk bildiriminde kullanılan +lAr ekinin pek çok fonetik şeklinin yanı sıra, birçok işlevi de ortaya çıkmıştır. Yeni Uygur Türkçesinde ekin farklı bir işlevi dikkat çekicidir.

+lAr ekinin çokluk işlevinin yanı sıra teklik şahıslarda kullanıldığında ortaya çıkan nezaket işlevi Yeni Uygur Türkçesinde standart bir özellik olarak varlığını devam ettirmektedir. Hatta Yeni Uygur Türkçesinde bu ekin +liri şekli ikinci şahıs nezaketi de ifade edecek şekilde işlev genişlemesine uğramıştır.

+lAr ekinin nezaket kullanımı özel isimlerde tek bir isimde görülebildiği gibi “ve” veya “bilen” bağlaçları ile iki veya daha fazla özel isimin bir araya getirilmesi ile oluşturulan bağlama gruplarının sonunda da görülebilmektedir: (özel isim + bilen + özel isim +lAr) veya (özel isim + özel isim + özel isim...+ ve + özel isim +lAr) yapılarında bizim kanaatimizce düşürülmüş olan “ve” ve “bilen” bağlaçlarının işlevini +lAr eki üstlenmiştir. Tıpkı Türkmen Türkçesinde +dIr ekinin “ve” bağlacının düşürülmesi sonucu onun işlevini üstlenmesi gibi +lAr ekinde de böyle bir işlev farklılığı ortaya çıkmıştır.

Summary

+lAr plural suffix, which we have seen since the first periods of writing and continued its existence until today, is also used for the expression of the plurals in Turkish language beside short aspirated suffixes as +An, +GUn, +t . +lAr plural suffix, is widely used today in Turkish writing languages the following variants: +lAr, +lOr, +dAr, +dOr, +zAr, +tAr, +tOr, +nAr, +nOr; lA. New Uighur Turkic is also usually in the form of +lAr. However, in the case of open syllables, + liri takes shape. Today + is the multiplicity of the Turkish language in general terms

In addition to its multitude function, +lAr plural suffix also undertook some different functions accordingly. More different from its functions in Turkey Turkish, there are samples of the suffix's "and" conjunction task fulfilling by ending with becoming group of words with the courtesy form of New Uyghur Turkish. As in the following sentence:

Özi Li Cu, Gav Si, Cang Ci, Fén Cavlarni élip leşikerliri bilen Luyangğa qarap mangdi. "Itself; He took Li Cu, Gav Si, Cang Ci and Fén Cav and went to Luyang with his soldiers." (G1: 47).

When this feature is not understood, mistakes may occur during intralingual transfers. This function, which is an important feature to be aware of intralingual transfers, is not clarified in resources. We will try to reveal the mentioned "conjunction" function with reference to the samples we scanned and received from "Üç Padişahliq Heqqide Qisse" named historical novel's first (Guencung 2012a) and fourth volumes (Guencung 2012b) [3] published with the New Uyghur Turkish.

As a consequence of the reduction of these conjunctions in the group of words connected by the conjunction "ave" or "bilen", the "+lAr" has assumed their function.

KAYNAKÇA

- ATA Aysu (2009), Türk Dillerinde +IA Çokluk Eki", *International Journal of Central Asian Studies*, Volume 13, pp 89-99.
- DENY Jean (2012), *Türk Dil Bilgisi, Osmanlı Türkçesi*, (Çev. Ali Ulvi ELÖVE), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ERCİLASUN Ahmet Bican (2016), *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ÉZİZ Adil-TAŞPULAT Abdullétip (1985), *Hazırqi Zaman Uyğur Tili Asasliri*, Kaşgar: Qeşqer Uyğur Neşriyati.
- GUENCUNG L. (2012a), *Üç Padişahlıq Heqqide Qisse, C.1*, Ürümçi: Şincang Xelq Neşriyati, 2. Bs.
- GUENCUNG L. (2012b), *Üç Padişahlıq Heqqide Qisse, C.4*, Ürümçi: Şincang Xelq Neşriyati, 2. Bs.
- HARBALİOĞLU Neşe (2017), "Yeni Uyğur Türkçesindeki +IA Ekine Bir Bakış", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sa.44, Ankara: s. 173-186.
- İLKER Ayşe (2003), Türkmen Türkçesinde –dır Ekinin "ve" Bağlacı İşlevinde Kullanılışı", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sa. 15 (Bahar 2003): 119-123.
- JOHANSON Lars (2002), "Güneybatı Türkçesinde Çokluk Eki Şekilleri" (Çev.Nurettin DEMİR), *Hacettepe Üniversitesi Türkbilgi/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, sa 2002/3: 174-187.
- KAYDAROV A.T. vd. (1966), *Hazırqi Zaman Uyğur Tili II. Qisim Morfologiya ve Sintaksis*, Alma-ata:
- KORKMAZ Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yayınları.
- ÖTKÜR Abdurêhim Tileşup (1985), *Ömür Menzilliri (Şêir, Dastan, Nesirler Toplimi)*, Ürümçi: Yaşlar Neşriyati.
- ÖZTÜRK Rıdvan (1994), *Yeni Uyğur Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları, 1. Bs.
- TEKİN Şinasi (1992), "Eski Türkçe", *Türk Dünyası El Kitabı, (Dil-Kültür-Sanat)*, c.2: 142-192.
- TÖMÜR Xemit (1987), *Hazırqi Zaman Uyğur Tili Grammatikisi (Morfologiya)*, Pekin: Milletler Neşriyati.
- YAKUT Abliz, GEYURANI Ğenizat vd. (1999), *Uyğur Tilining İzahlıq Luğiti (Qisqartilmisi)*, Ürümçi: Şincang Xelq Neşriyati.
- ZEYNALOV Ferhat (1993), *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*, (Akt: Yusuf GEDİKLİ), İstanbul: Cem Yayınevi.